

Részvételi tanulás és környezeti nevelés

október 24, 2022

Mondok Zsuzsa / Magyar Környezeti Nevelési Egyesület

Bevezetés

A részvételen alapuló tanulás olyan pedagógia, amely a tanulóra összpontosít. Ösztönzi a cselekvés általi tanulást, a csoportmunkát, a helyi problémákra alapuló tanulást, a nyílt végű feladatokat és a kortárs tanítást. (INEE 2010) A részvételen alapuló tanulás javítja a tanulók teljesítményét – középiskolában – a természettudományok, a mérnöki és a matematika területén. Ez a javulás a teszteredményekben, a tartós tudásban és a tudás alkalmazásában is mérhető. (Freeman et al, 2014) A részvétel a környezeti nevelésben is jelen van, annak kialakulása óta, azonban a fogalom tartalma az elmúlt öt évtizedben változott. A környezeti nevelésben a részvétel a lehetőséget jelenti arra, hogy aktív szerepet vállaljunk a környezeti problémák megoldásában (UNESCO 1977.). A tbiliszi környezeti nevelési alapidokumentum sok környezeti nevelő számára még ma is a legfontosabb útmutató. Ennek megfelelően a részvételen sokan azt értik, hogy a tanulók tevőlegesen részt vesznek a környezeti közügyek megoldásában, például az iskola, a lakókörnyezet, a település, vagy akár a kontinentális és globális környezetvédelmi ügyekben. (Victor A. 1993).

Ma a környezeti nevelésben, illetve rokon pedagógiai részterületek gyakorlatában az igazi részvétel azonban több annál, hogy a gyerekek a felnőttek által megtervezett feladatokat elvégzik (pl. jeles napokhoz kapcsolódó vetélkedők, versenyek) esetleg úgy, hogy azok célját nem is értik igazán. Ha a diákok az oktatási folyamat valamelyik szintjén a tanulásukkal kapcsolatban döntési lehetőséget kapnak, azt a **tanuló által irányított tanulásnak** vagy

részvételi megközelítésnek (angol nyelvű szakirodalomban: *participatory approach, participatory learning, active learning*) nevezzük.

Hart, R. (1992) azt írja, a fiataloknak szükségük van arra, hogy a felnőttekkel együtt értelmes projekteken vegyenek részt, hisz másként hogyan válhatnának felnőttkorukban felelős, cselekvő állampolgárokká. A bevonódáshoz, a részvételhez szükséges magabiztosságot és kompetenciákat csak a gyakorlatban lehet fokozatosan megtanulni. A részvétel táplálja a motivációt: a fiatalok komplex projekteket is képesek megtervezni és futtatni, ha magukénak érzik azokat. A motiváció tehát segíti a kompetenciák kialakulását, ami azután további projekteken való részvételre motiválhat. Az idősebbekkel és tapasztaltabbakkal való együttműködés során a fiatalok a felelősségről, a kötelezettségekről is tanulhatnak.

A fentiek alapján érthető, hogy környezeti és fenntarthatóságra nevelésben gyakran ajánlott stratégia, hogy a diákok valamilyen szinten irányíthassák a tanulásukat. Ha saját elképzelésük és érdeklődésük vezetheti őket, belsőleg motiváltabbak lesznek a tanulásban. Ebből következik, hogy előnyös, ha a diákokat bevonják a tanulásukról szóló döntések meghozatalába, azaz, ha dönthetnek, hogy mit és hogyan tanuljanak, milyen tevékenységeket végezzenek.

Ha a diákokat valóban bevonják egy programba, akkor a tanulók:

1. érteni fogják az adott feladat vagy tevékenység célját;
2. tudni fogják, ki döntött úgy, hogy ők részt vegyenek ebben a tevékenységben és miért;
3. nem csak „dekorációk” lesznek, hanem valódi, értelmes szerepük lesz a program során;
4. önként vesznek részt benne azután, hogy világossá tették számukra, miről is szól a tevékenység (Hart, R. 1992).

Hart, R. (1992) szerint [...] a fiatalok különböző mértékben

vonhatók be, vagy vállalhatnak magukra feladatokat. A diákok részvételének 8 szintjét különbözteti meg, melyek közül az első hármat nem tekinti valódi részvételnek. Az öt „valódi” szint pedig nem tiszta rangsor, mert vannak olyan helyzetek, amelyeknél a legalkalmasabb tanulásszervezési mód a 4-7. szint közé esik. (Činčera, J. 2022).

1. ábra. Hart, R. részvételi létrája (forrás: Európa Tanács (2009))

Részvételi megközelítés a környezeti és fenntarthatóságra nevelésben

A környezeti és fenntarthatóságra nevelési programok közül a hosszú távú, a diákok aktív részvételét igénylő iskolai vagy közösségi szintű projektek kínálják a legalkalmasabb kereteket a részvételi megközelítés számára. A rövidebb alkalmak, mint pl. egy egynapos oktatóközponti látogatás vagy akár egy többnapos, ottalvós erdei iskolai program esetében a diákoknak többnyire nagyon kicsi a mozgásterük az előre eltervezett, előkészített tevékenységek befolyásolásában. Az is gyakran megesik, hogy nem vonzza őket a programokról való döntés. Ez különösen igaz a terepi programokra, ami remek lehetőség a szocializációra, és ez érthetően fontosabb szempont lehet ebben az életkorban.

Činčera, J. (2022) cikkében azt írja, hogy a részvételi megközelítés során, mivel az iskola projekthelyzetek a leggyakoribbak, a döntéshozás jellemzően a diákok és tanárok között oszlik meg. Más a helyzet azonban, ha a diákok a helyi közösséggel közös projektben vesznek részt. Itt nemcsak a tanárokkal, hanem a közösség (helyi önkormányzat, NGO-k) képviselőivel is tárgyalniuk kell és osztozniuk a döntések meghozatalában. Vizsgálatai alapján a részvételi megközelítésnek az alábbi előnyei vannak a környezeti és

fenntarthatóságra nevelés szempontjából:

- a tanulók elkötelezetté válnak a környezet iránt;
- nagyobb lesz a tanulók ún. cselekvési kompetenciája, mivel lehetőségük van dönteni és láthatják a döntésük eredményét;
- növeli a tanulók önbizalmát, hogy képesek a saját erőfeszítéseikkel javítani a környezet állapotán.

Közösségi kutatás

A közösségi kutatás a nyilvánosság részvétele a tudományos kutatásban, azaz olyan kutatás, amit tudósok és amatőr kutatók egymást segítve végeznek. Közösségi kutatás során laikusok olyan adatokat tudnak összegyűjteni, amelyekre a tudományos kutatóknak másként esetleg nem lenne kapacitása. A közösségi kutatás során rengeteget lehet tanulni, és az adott tudományterület érthetőbbé válik a nyilvánosság számára. A diákok bevonása egy közösségi kutatómunkába számos egyéb előnnyel jár: újfajta tanulási helyzetet teremt, erősítheti a természettudományos és szociális kompetenciákat, hiszen együtt kell működni olyan emberekkel, akikkel az iskolákban nem szoktak. Bármely korosztályban növeli a tudatosságot az adott témában, segíti a kritikai gondolkodást, élethosszig tartó tanulásra ösztönöz, valamint erősíti a tudományos vélemény és tudományos objektivitás társadalmi elfogadottságát (Könczey R. 2014).

Az Erasmus+ részvételi környezeti nevelési projektje

Az ERASMUS+ *Részvételi megközelítés a környezeti nevelésben* elnevezésű projekt 2021 őszén indult a cseh Ekoinkubator nevű szervezet kezdeményezésére, amelyben a négy visegrádi országból egy-egy környezeti neveléssel foglalkozó szervezet – Magyarországról a Magyar Környezeti Nevelési Egyesület – vesz részt partnerként. A projekt legfontosabb célja, hogy népszerűsítse a fiatalok bevonását a saját tanulásukról szóló

döntéshozatalba. Abban is próbál segíteni a fiatalokkal foglalkozó környezeti nevelőknek, diákoknak és helyi közösségeknek, hogy a fiatalok bevonása által hatékonyabb utakat találjanak a környezeti és fenntarthatósági problémák együttes megoldására.

A projektben a partnerek munkájának eredményeként jött létre az interneten hamarosan elérhető jógyakorlat-gyűjtemény, ún. e-kézikönyv (), ami résztvevő országokként (Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország) 4-4 jógyakorlatot és a helyi környezeti nevelés történetét, valamint az előrelépés lehetőségeit ismerteti röviden a részvételi környezeti nevelés szempontjából nézve. A rövid esetleírások gyakorlati instrukciókat és feladatlapokat is tartalmaznak annak érdekében, hogy bárki egyszerűen használhassa vagy adaptálhassa azokat a munkája során. Hazai jógyakorlatokként az alábbiakat választottuk az egyébként nem túl számos hazai eset közül:

- Folyófigyelő Hálózat;
- Vadonleső Program ();
- Természetességmérő ();
- Életjelek Akció – Fotómegosztásra épülő helyi Natura 2000 program.

A projektünk elején a hazai gyakorlatok között keresgélve nehezen találtunk a fent leírtak szerint részvételinek nevezhető eseteket. A környezeti nevelők, tanárok keveset tudnak a részvételi megközelítésről, és véleményem szerint az oktatás körülményei sem kedveznek a rövid vagy hosszú távú iskolai környezeti nevelési projekteknek. Pedig a részvételi megközelítés egyre gyakrabban jelenik meg a helyi közösségek életében is, pl. közösségi tervezés formájában. Az e-kézikönyvben bemutatásra kerülő környezeti nevelési programok – a Folyófigyelő Hálózat kivételével – mindegyike közösségi

kutatás, vagy azon alapuló gyakorlat, akció. A hasonlóságok ellenére is különböznek például abban, hogy a közösségi adatgyűjtés révén létrejött adatbázis szolgál-e további tudományos vagy természetvédelmi célokat (mint a Vadonleső) vagy sem (Természetességmérő), és abban is, hogy a program működtetői hogyan próbálják-e bevonni az adatgyűjtésbe a laikus közönséget, esetleg gyerekeket is. Az alábbiakban a Folyófigyelő Hálózatot mutatom be röviden, míg a közösségi kutatásokról a projekt honlapján, az e-kézikönyvben olvashatnak majd.

A **Folyófigyelő Hálózat** a pomázi Zöld Szív szervezet diáktagjainak kezdeményezésére jött létre és fejlődött határon túli együttműködéssé az 1990-es években. A vízvizsgálati program kialakulása a természetjárásból következett, a pomázi zöldszíves gyerekek végigjárták a Barát-patak mentét a forrástól a dunai torkolatig. Sétájuk közben tapasztalták, hogy szúrós szagú vegyszeres szennyvíz zubog a patakba. Kinyomozták, hogy a budakalászi Lenfonógyár okozza a szennyezést, s a gyár vezetőségétől időpontot kértek tárgyalásra. A 10-12 évesekből és pedagógus kísérőjükből álló kis csapatot a gyár vezetősége fogadta, s végül ígéretet tett a gyerekeknek, hogy szennyvíztisztítót építenek. Állták is a szavukat.

A gyerekek – a sikeren felbuzdulva – felvetették a gondolatot, hogy ha a Dunába ömlő valamennyi patak esetében el lehetne érni, hogy a vize megtisztuljon, akkor ez egyben a Duna vízminőségét is javítaná. Így született meg a *Fekete-erdőtől a Fekete-tengerig* című Duna-program gondolata. Levélben megkerestek a Duna menti országokban – Németországtól Bulgáriáig – óvodákat, iskolákat, természet- és környezetvédő egyesületeket, amelyek többnyire pozitívan reagáltak és bekapcsolódtak a vizek vizsgálatába (Victor András írásbeli közlése, 2022). A szakértők által kidolgozott folyófigyelő feladatlap alapján a zöldszíves gyerekek sok helyszínen évente 4 alkalommal elvégezték ugyanazokat a vizsgálatokat. A munka

során összegyűlt adatokból azonban nem készült adatbázis, így nem lépett elő közösségi kutatássá. Ettől függetlenül jelentős tudatformáló és oktató-nevelő hatása volt és van ma is. Ha Hart, R. (1992) részvételi létráját vesszük alapul, a Zöld Szívesek folyófigyelésének létrejötté valódi részvételnek bizonyul: a 6. létrafok szintjén található, mivel a diákok a felnőttekkel közösen, egyenrangúként hozták a döntéseket, és szakértő felnőtt támogatására volt szükség a projekt megvalósulásához. (További információk:)

1. kép **Vízvizsgálat Budapesten** (forrás: Zöld Szív Facebook)

A projekt keretében szervezett konferenciák

A részvételi módszerek ismertetése nem merült ki az e-kézikönyv összeállításával, és a benne található jogyakorlatok leírásával. Online konferenciákat (október 26. és november 21–22.), tartunk az érdeklődők számára. Októberben az elsősorban fiatalokkal foglalkozó tanárokat és szervezeteket oktató és támogató amerikai szervezet, az Earth Force mutatkozott be. Environmental Action Civics elnevezésű, részvételi környezeti nevelési programjukat ismertették, mely a környezeti ügyekkel kapcsolatos döntéshozásba vonja be és készíti fel a fiatalokat és segítőiket. A programban arra biztatják a diákokat és tanáraikat, hogy nézzenek körül a helyi közösségben, válasszanak maguknak egy ügyet, kutassanak a témában, majd tervezzenek és hajtsanak végre egy akciót. Végül ünnepeljék meg, ha végrehajtották, egyben vonják le a tanulságokat és értékeljék az akciót. A lépésekhez részletes, osztályteremben használható útmutatók készültek, melyek angol nyelven elérhetőek itt. Ebben a folyamatban a fiatalok és a tanárok partnerként vesznek részt: mindenki hozzájárulását elismerik és értékelik, a felelősséget pedig megosztják egymás között. A cél, hogy a fiatalok megtanulják hallatni a

hangjukat és tenni egy ügyért, amelyek által környezetért felelős, problémákat megoldani képes, céltudatos és tettekész állampolgárokká válhatnak.

A projekt záróeseményeként november 21-22-én kétnapos online konferenciára kerül sor, amelyen a részvétel ingyenes, de regisztrációhoz kötött. Az első, nemzetközi, angol nyelvű napon, röviden bemutatjuk a projekt eredményeként létrejött jógyakorlat-gyűjteményt, amely Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország részvételi környezeti nevelési lehetőségeit, nehézségeit és jógyakorlatait foglalja össze. Majd különböző országokból meghívott előadók beszélnek az általuk ismert és alkalmazott részvételi módszerekről, többek közt köztük egy csehországi általános iskola, valamint egy írországi demokratikus iskola tanára is. A demokratikus iskolákban a tanulók által irányított tanuláson van a hangsúly, és az iskolapolgárok életét alapvetően az iskolagyűlés határozza meg. A második napon minden ország a saját nyelvén, saját megközelítésében tárgyalja a részvételi környezeti nevelés módszertanát és lehetőségeit. Gyakorlati instrukciókat és feladatlapokat is megosztanak annak érdekében, hogy bárki egyszerűen használhassa/adaptálhassa azokat a munkája során.

További információért keressék a Magyar Környezeti Nevelési Egyesület Facebook oldalát!

A cikk szerzője köszöni Könczey Rékának és Victor Andrásnak a cikk megírásához nyújtott segítségét, valamint az Európai Unió Erasmus+ programjának támogatását.

környezeti nevelés

Irodalom

- Činčera, Jan (2022): Participative Approach in Environmental and Sustainability Education. –

Participative Environmental Education. Erasmus+ project.
(megjelenés alatt)

- Hart, Roger (1992): Children's Participation: From Tokenism to Citizenship. – UNICEF Innocenti Essays, No. 4, Florence. International Child Development Centre of UNICEF (link)
- Könczey Réka (2014): Közösségi kutatás – a fenntarthatóság tanulásának egyik eszköze. – Új Köznevelés 2014. 10. (link) (utolsó megtekintés: .)
- Victor András (1993): A környezeti nevelés rendszere. – Iskolakultúra 3. 24. pp. 3–23. (link)
- Állampolgárság és részvétel. – In: Kompas. Kézikönyv a fiatalok emberi jogi neveléséhez. Európa Tanács 2020
- Declaration of the Tbilisi Intergovernmental Conference on Environmental Education. – UNESCO 1977, Párizs. 101 p. (link)
- Kiskompasz. Kézikönyv a gyermekek emberi jogi neveléséhez. – Európa Tanács 2009. Magyar fordítás: FSZH – Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat p. 305. [utolsó megtekintés 2022. 11. 01.]